

AERE PERENNIVS

Verlagen en Mededelingen uit het
Medisch-Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

Uitgave van het

**Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit**

**van der Boechorststraat 7
Amsterdam-Z
T. 020-48 27 02**

Redactie: Prof. Dr G. A. Lindeboom

**Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-secretariaat p/a
Mej. C. M. T. Kermer,
Medisch-Encyclopaedisch Instituut VU,
van der Boechorststraat 7
Amsterdam - 1011**

MEDICI IN DE VRIENDENKRING VAN SPINOZA (I)

door

J. V. Meininger

Inleiding

Aan de wieg van de wetenschappelijke westerse geneeskunde, in het oude Griekenland, hebben filosofen gestaan¹. In de loop van de geschiedenis is deze band tussen geneeskunde en filosofie nimmer geheel verbroken. In sommige tijdperken hebben artsen zelfs een belangrijk aandeel gehad in de ontwikkeling van het filosofische denken.

Zo'n tijd kenden wij in Nederland bijvoorbeeld in de 17de eeuw. De beide filosofen, die dit tijdperk in Nederland beheersten, Des-Cartes en Spinoza, telden onder hun vrienden, leerlingen en volgelingen vele artsen.

Het is mijn bedoeling een korte levensbeschrijving te geven van enkele artsen uit de kennissenkring van Spinoza. Onder de vrienden en bekenden van Spinoza bevond zich een **betrekkelijk** groot aantal medici en de filosoof interesseerde zich zozeer voor de geneeskundige studie, dat Leibniz hem voor een arts hield.

Op 5 oktober 1671 adresseerde Leibniz een brief: "Monsieur Spinoza. Médecin très célèbre et philosophe très profond à Amsterdam".²

Tot de belangrijkste medici onder de kennissen van Spinoza behoorden:

- Dr Franciscus Affinius van den Ende, Des-Cartes-kenner en leermeester van Spinoza.
- Dr Lodewijk Meyer, de getrouwe vriend.
- Dr Johannes Boumeester, en
- Dr Adriaan Koerbach, de meest begaafde leerling.

1. Joseph Schumacher. Die Naturphilosophischen Grundlagen der Medizin in der griechischen Antike. Walter de Gruyter en Co, Berlin 1940.

2. M.H. Cohen. Spinoza en de geneeskunde. Dissertatie Amsterdam, 1920.

Onder zijn bekenden telde hij ook de medici: Nicolaas Tulp, Johan Hudde, Dirck Kerkringh, Niels Stensen, Abraham van Berckel, George Hermann Schuller, Galenus Abrahamsz. de Haan, Jacob Ostens en Lambert van Velthuysen.

De eigenlijke vriendenkring, waarin het werk van Spinoza werd bestudeerd, werd gevormd door de artsen Meyer, Boumeester en Koerbach, en door Simon Joosten de Vries, een vermogende Amsterdamse koopman, Pieter Balling, een zeer ontwikkelde zaakwaarnemer (handelsagent), Jarig Jelles, een rustend kruidenier en Jan Rieuwertz, de boekdrukker.

Mogelijk nam ook Jan Pieterse, genaamd (de) Beelthouwer, soms deel aan de bijeenkomsten van de kring.

Alvorens wij nu de levensloop en de lotgevallen van enkele der hier genoemde artsen gaan beschrijven, dienen wij ons een indruk te vormen van de gedachtenwereld waarin de vrienden van Spinoza zich bewogen.

Deze gedachtenwereld werd, behalve door de filosofische gedachten van Spinoza, in belangrijke mate bepaald door de filosofie van Des-Cartes en door de religieuze opvattingen van doopsgezinden en collegianten.

I. Collegianten in het 17de eeuwse Amsterdam.

De geschiedenis van de Collegianten begint te Warmond, in het landbouwersgezin van der Kodde¹.

In 1619 werden op de Dordtse synode de remonstrantse predikanten veroordeeld. Als gevolg van deze veroordeling moesten vele leraren de wijk nemen. Ook de remonstrantse predikant van Warmond verliet zijn gemeente.

Deze gebeurtenis werd door Gijsbrecht van der Kodde aanleiding om met zijn broers: oude Jan, Adriaan en jonge Jan, tezamen met enkele andere "vrome en verlichte" lieden, een kring te organiseren, waarin men "ter onderlinge stichting en lering" gezamenlijk uit de Bijbel las en over de tekst van gedachten wisselde.

De broeders van der Kodde waren religieuze en intelligente mannen, die zich, door het aflopen van de latijnse school, een behoorlijke ontwikkeling hadden eigen gemaakt².

1. K.O. Meinsma. Spinoza en zijn kring. Historisch kritische studiën over hollandsche vrijgeesten, 's-Gravenhage 1896 en: J. C. van Slee. De Rijnsburger Collegianten. Uitgegeven door Teylers Godgeleerd genootschap, Nieuwe Serie, vijftiende deel, Haarlem 1895.

2. Een vierde broeder, Willem Coddeus, bracht het te Leiden tot hoogleraar in het hebreuws.

Onder de leden van hun kring trof men voornamelijk doopsgezinde kooplieden en ambachtlieden van meer dan gemiddelde ontwikkeling aan.

Na verloop van enige tijd kregen de "collegianten", zoals men hen was gaan noemen, door toedoen van een hunner leden, te Rijnsburg de beschikking over een groot huis, waar zij twee maal per jaar een landelijke vergadering hielden. Sindsdien werden zij ook wel Rijnsburger collegianten of kortweg: Rijnsburgers genoemd .

De collegianten stelden zich tot beginsel: het zelfstandig en vrij onderzoek naar de waarheid.

Inzake de religie huldigden zij de grootst mogelijke verdraagzaamheid en het beginsel van de vrije gedachtenuiting en gedachtenwisseling. Van een bepaalde geloofsbelijdenis wilden zij niet weten. Een ieder, zo meenden zij, moest voor zich zelf uitmaken tot welk bijzonder kerkgenootschap hij wenste te behoren, of bij welke richting of secte hij zich wilde aansluiten.

De collegianten stelden nadrukkelijk, dat zij geen kerk, secte of bijzondere godsdienst wilden vormen. Zij kozen geen partij en vormden geen partij. Wie in hun kring werd opgenomen kon zich, indien hij dat wenste, laten dopen in naam van de algemene christelijke kerk. De Rijnsburger broeders was het alleen te doen om het vrije denken over God en waarheid. Zij wensten zich daarbij door geen andere autoriteit te laten leiden dan door de rede, het goddelijke licht.

Hun bijeenkomsten, die eens per week plaats vonden, waren vrij en kosteloos toegankelijk en iedereen kon, zo hij dat wenste, het woord krijgen.

Tot de collegianten behoorden onder anderen: Koenraad van Beuningen (burgemeester van Amsterdam), Adriaan Paets (Nederlands gezant te Spanje), Wagenaar (historicus) en Matthias van Geuns (hoogleraar in de geneeskunde te Utrecht). Ook Des-Cartes heeft aan bijeenkomsten van de collegianten te Rijnsburg deelgenomen.

Toelichting.

Alvorens wij de geschiedenis van de collegianten verder volgen, moeten wij trachten ons een idee te vormen van dat wat hen bezielde.

Van een speciale filosofie of leer kan men met betrekking tot de collegianten niet spreken, wel van een bepaalde "geest". Deze geest kan in de westerse wijsbegeerte worden herkend in het denken van filosofen als :

Heraclitus : de mens moet naar de rede leren luisteren.

Plato : de zintuigen leveren geen ware kennis, wel het denkend schouwen van de ideeën.

Plotinus : de wereld is in God besloten en tevens openbaring van God.

Augustinus : op zelfkennis van de Geest komt het aan. "God en de ziel wil ik kennen, niets anders".

Joh. Scotus Eriugena : de mens, als ik, is identiek met dat wat hij denkt. Onsterfelijk is de mens slechts in zoverre hij zich in God weet.

Meister Eckehart : God is "Vernunft" (rede) die bestaat in de kennis van zich zelf. Het denken van de mens is een "vonkje" van de Goddelijke Rede.

Nicolaus Cusanus : God is "Begrip van het Begrip" dat alle tegenstellingen omvat en in zich bevat.

Via mannen als: Des-Cartes, Spinoza, Herder, Fichte, Hegel en J. E. Erdman, heeft dit denken zich tot op de huidige dag in Nederland (en in andere landen) doen gelden. Een van de meest wezenlijke trekken ervan is de afwijzing van elk isme ¹.

Collegianten en zij die in hun geest dachten, streefden er naar in hun denken zo goed mogelijk het algemene tot uitdrukking te brengen. Zij zochten niet "een methode", doch trachtten de beginselen te formuleren van "de methode" (Des-Cartes, Spinoza, Fichte).

Vergadering der Collegianten te Amsterdam
in hunne Collegezaal in het Weeshuis
"de Oranje-appel" *

1. Met termen als "mystisch pantheïsme" of "transcendentiaal idealisme" sticht men ten aanzien van het collegianten denken dan ook meer wanbegrip dan inzicht.

* Ontleend aan J.C. van Slee. De Rijnsburger Collegianten (1895).

Duidelijk treedt deze geest aan het licht in een werkje van de collegiant Pieter Balling, getiteld: Het licht op den Kandelaar, dat hij in 1662 voor eigen rekening had laten drukken.

Wijzende op de vele tegenstellingen en twistpunten tussen de godsdienstige richtingen, secten en opvattingen, roept Balling tot zijn medemensen:

"Keer tot u zelve in en let op hetgeen in u is, het Licht der Waarheid, het waarachtig Licht, 't welk verlicht ieder mensch, komende in de wereld".

Dit licht der rede - dat men volgens Balling ook Geest, Woord of Christus zou kunnen noemen - mag niet worden vereenzelvigd met een van de bijzondere functies van de geest. Met het woord rede wordt in deze context bedoeld: volledige bewustwording, een proces dat alle bijzondere bewustwordingswijzen (als: verstandelijk denken, gevoelen en willen, maar ook waarneming en intuïtie) doordringt, bepaalt en omvat.

Dit proces wordt in de collegianten-filosofie: denken of denking genoemd. Volmaakt is deze al omvattende geesteswerkzaamheid alleen in God. God, zo zegt Des-Cartes, is denkende substantie; Hij is het volmaakte denken en de hoogste gedachte (Meditatio III).

"God is het denkende" (Spinoza, Ethica, tweede deel, stelling 1) Het menselijke denken, de menselijke rede, is principieel eindig en gebrekkelijk.

Dat de mens nog iets van waarheid vermag te kennen is daarin gelegen, dat de goddelijke Rede, de Logos of het Woord, zich in ons menselijk denken doet gelden. Naar dit woord moeten wij daarom luisteren en in het licht van dit Woord, dat is: in het licht van de eeuwigheid (sub speciae eternitatis) moeten wij alles trachten te begrijpen.

Arnout Geulincx kon dan ook opmerken: "Rede is een manier van goddelijke inspraak" (Van de Hoofddeuchden, p. 14 en 33).

De eerbied die de collegianten hadden voor het Goddelijke Woord, waarvan het menselijke woord een eeuwig voor verbetering vatbare vereindiging is, maakt ons enkele van hun activiteiten begrijpelijker.

De mens is volledig verantwoordelijk voor zijn denken (Des-Cartes) en hij dient, om misverstand en wanbegrip zo veel mogelijk te voorkomen, voortdurend te streven naar een zo zuiver mogelijke verwoording van zijn gedachten. Het is geenzins toevallig, dat mannen als Meyer en Koerbach zich intensief hebben bezig gehouden met de zuivering van begrippen en van het woordgebruik in kunst en wetenschap. De "woordkunst", die onder de collegianten zo welig bloeide, stond niet alleen in dienst van de schone letteren, doch had tevens een kernfunctie en het openbaren van de waarheid.

De collegianten waren ervan overtuigd, dat men de waarheid moet leren spreken. In hun samensprekingen oefenden zij zich in het verwoorden van dat wat mensen in God en Waarheid vereend.

De collegiantenbeweging kreeg weldra bekendheid en in diverse plaatsen ontstonden Rijsburger kringen: te Amsterdam, Rotterdam, Leiden, Alkmaar, Leeuwarden en in de Zaanstreek. De belangrijkste kring was die in de hoofdstad.

In het jaar 1646, of iets later, werd te Amsterdam een college van Rijsburgers opgericht en daarmee nam de geschiedenis van de Amsterdamse libertijnen een nieuwe wending. Deze libertijnen, die zich vooral sinds 1578, toen Amsterdam officieel de kant der geuzen koos, in de hoofdstad verzamelden, waren tot buiten onze grenzen bekend¹. Onder deze door de orthodoxen als atheïst gebrandmerkte libertijnen, bevond zich echter menig diep religieus denker.

Zo iemand was bijvoorbeeld de franse landedelman René Des-Cartes, die zich in 1629 op 33-jarige leeftijd in Amsterdam vestigde om er rustig te kunnen studeren. Des-Cartes leerde dat het denken over God en ziel niet uitsluitend voorbehouden is aan theologen. Ook het niet aan kerkelijke dogmata gebonden filosofische denken is volgens hem bevoegd zich met God en de ziel bezig te houden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zijn filosofie weerklank vond bij diverse Amsterdamse "vrijdenkers".

Des Cartes was reeds een beroemd man, toen te Amsterdam in 1646 een collegiantenkring werd opgericht. De initiatiefnemers waren: Daniel van Breen, Adam Boreel en Michiel Comans, een lakenverver uit Rotterdam. Weldra voegde zich bij deze mannen de briljante doopsgezinde geneesheer Dr Galenus Abrahamsz. de Haan.

Daniel van Breen, geboren te Haarlem in 1594, studeerde theologie. Hij was een aanhanger van Episcopius en hij vervulde in 1619 de taak van secretaris van de Remonstrantse delegatie op de Dordtse synode.²

Adam Boreel, heer van Duynbeke, werd in 1603 te Middelburg uit een aanzienlijk geslacht geboren. Hij kende Hebreeuws, latijn en grieks. Ook besteedde hij veel tijd en geld aan alchemistische proeven. Zijn opvattingen over kerk en religie weken sterk af van het calvinistische

1. Lucilius Vanini (1586-1619), die in 1619 te Toulouse wegens goddeloosheid (niet wegens ketterij) tot de brandstapel werd veroordeeld, ventileerde onkerkelijke en onchristelijke uitspraken, door een "amsterdamse atheïst" als spreekbuis ten tonele te voeren. Zo iemand kon men de meest verschrikkelijke ketterijen en godslasterlijkheden laten zeggen.

2. Simon Episcopius (1583-1643) was een voorstander van een kritisch-wetenschappelijke exegese van de Bijbel.

standpunt in die dagen. Volgens zijn oordeel was de heersende kerkleer tot in de grond bedorven en geheel afgedwaald van de apostolische eenvoud. Het deelnemen aan de godsdienst-oefeningen van de heersende kerk achtte hij ongeoorloofd. Hij stichtte daarom een particuliere kring voor religieuze bezinning, om Gods Woord door de rede te leren verstaan. In deze kring, die hij de "kerk der oogluiking" noemde heerste vrijheid en gelijkheid en men erkende geen gezag van dogma of belijdenis. Het gelukte Boreel aanhang te vinden, vooral onder de amsterdamsse doopsgezinden.

Dezelfde doopsgezinden waren echter ook regelmatig te vinden in de bijeenkomsten van het in 1646 gestichte Rijnsburger College. Door de andere collegianten werden deze bezoekers ook wel "Borellisten" genoemd.

Aan Dr de Haan, die men meestal met zijn voornamen Galenus Abrahamsz noemde, zal verderop een uitvoerige bespreking worden gewijd.

De vergaderingen der collegianten begonnen al spoedig de aandacht te trekken van de kerkeraad der hervormde gemeente.

Op 4 april 1647 wist dominee Leupenius, *"die sich wat naerder op de sake van de socinianen en haer gevoelen geïnformeert hadde"* aan de kerkeraad te berichten *"datse bij malkanderen komen als vrienden om een praetjen, en als hare vergaderinge begint aen te wassen, datse dan beginnen d'een of d'andere vrage voor te stellen en te disputeren, ydereen hoorende, maar nymant veroordelende; synde haere vergaderinge wel hondert in getale sterk: dat goey fatsoenlijcke lieden daer comen, en datse seer schadelycke stucken soecken te defenderen."*

Tot de "schadelycke stucken" die in de collegiantenkring ter sprake kwamen en er ongetwijfeld door sommigen ook werden verdedigd, behoorden opvattingen, die door de officiële kerk als sociniaanse ketterijen werden betiteld¹.

Werken van Socinianen, bijvoorbeeld die van Servet, werden inderdaad door de collegianten bestudeerd en sommigen van hen waren sociniaans van "gevoelen" (zoals men het destijds uitdrukte). Bekende Socinianen in die dagen waren: Jan Knol, een Rotterdammer, die een grote ontwikkeling bezat en niet naliet het de orthodoxe predikanten moeilijk te maken, Jan Zoet, dichter wijntapper, zich noemende

1. De collegianten werden socinianen genoemd naar de volgelingen van de Italiaanse neven Laelius Sozzini (1525-62) en Faustus Sozzini (1539-1604).

De Sozzini's waren antitrinitarisch en hun leer was gericht op praktische godsvrucht. Zij wilden de bestudering van de Bijbel bevrijden van de heerschappij van het dogmatische denken en zij verdedigden de rechten van de rede inzake de Godsdienst. Christus werd door hen niet als Gods zoon beschouwd, maar als een gewoon mens, die door God een bijzondere leertaak had gekregen.

Deze leer nu, waarin de menswording Gods wordt geloofend en waarin geen plaats is voor de drie-eenheid van Vader, Zoon en Heilige Geest, is principieel onchristelijk. Wij mogen hier niet meer spreken van een vrijzinnigheid tegenover de rechtzinnigheid. Onder de socinianen bevonden zich vele edele en hoogstaande lieden, die pal stonden voor hun religie, doch deze religie kan redelijkerwijze niet christelijk worden genoemd.

De verontrusting van de 17de eeuwse Calvinisten is dus alleszins begrijpelijk en te billijken. Met dit inzicht is hun intolerantie echter niet goed te praten.

Amsterdammer, en Jan Pietersz. uit Enkhuizen, van beroep beeldhouwer en een zeer ontwikkeld man, die zijn hebreuws beter kende dan menig rabbijn. Hij kwam naar Amsterdam nadat hij wegens ongodisterij uit Enkhuizen was verbannen.

De bijeenkomsten van de Amsterdamse collegianten-kring werden gedurende vele jaren gehouden in een pand aan het Rokin, waarvoor de broeders gezamenlijk de huur opbrachten.

De verontrusting van de kerkeraad over de activiteiten van de collegianten, wier bijeenkomsten soms wel door een vierhonderdtal mensen werden bezocht, nam hand over hand toe. In 1653 werden strenge plakkaten uitgevaardigd tegen de "Socinianen". De vergaderingen in het pand aan het Rokin werden verboden. De collegianten kregen echter toch gelegenheid weer bijeen te komen.

Dr de Haan, die leraar bij de doopsgezinden was geworden, wist gedaan te krijgen dat het college in de kerkekamer van de doopsgezinde gemeente mocht vergaderen.

Intussen had zich in Amsterdam een ketterijproces afgespeeld. De jonge joodse geleerde Baruch d'Espinoza was getroffen door de banvloek en uit de joodse gemeenschap gestoten. Door deze gebeurtenis kwam Spinoza nader in contact met de collegianten.

(wordt vervolgd)

RAPPORT

*van het XIIIde internationale congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen
gehouden van 18 - 24 augustus 1971 te Moskou.*

1. Het congres ging uit van (de sectie voor de geschiedenis der wetenschappen van) de Internationale Unie voor de geschiedenis en de filosofie der wetenschap, en was uiteraard geheel georganiseerd door Moskou's beoefenaren van de geschiedenis der wetenschappen.

Het werd gehouden in het, aan de buitenrand der stad op de Leninheuvels gelegen reusachtige gebouw van de Universiteit van Moskou, veelal ook genoemd de Lomonossov-universiteit. Mikhali Vasilevich Lomonossov (1711-1765) was een achttiende-eeuwse, universele geleerde. Het gebouw dat, zoals in de gevel is te lezen, in enkele jaren (1949-1953) tot stand is gekomen, doet met zijn hoge toren in het midden en grote zijvleugels even denken aan het Rijksmuseum te Amsterdam. Het is zo groot, dat het plaats biedt aan 6000 inwonende studenten, en dat er meer dan één internationaal congres tegelijkertijd kan worden gehouden (zoals ook in de periode van 18-24 augustus het geval was).

Er zijn honderden kleinere en grotere college-zalen, sommige op de 18de verdieping,
Het aantal ingeschreven deelnemers aan dit congres bedroeg 2028. De congrestaten waren Frans, Duits, Engels en Russisch.

2. *Organisatie*

Behalve tijdens de openings- en de slotzitting werd er in secties vergaderd. Er waren 12 secties (waarvan verscheidene nog on-derverdeeld waren), te weten:

- I. Algemene problemen van de geschiedenis der wetenschap en technologie
- IA. Geschiedenis en perspectieven van de ontwikkeling van benaderingsstelsels en de algemene theorie van systemen
- II. Geschiedenis van de organisatie van wetenschappelijk speuronderzoek
- III. Geschiedenis van de antieke wetenschap en technologie
- IV. Geschiedenis van de middeleeuwse wetenschap en technologie
- V. Geschiedenis van de wiskunde en mechanica
- VA. Geschiedenis van de wiskunde
- VB. Geschiedenis van de werktuigkunde (mechanica)
- VI. Geschiedenis van de natuurkunde en sterrekunde
- VIA. Geschiedenis van de nieuwe en nieuwste fysica
- VIB. Geschiedenis van de fysica en astronomie
- VII. Geschiedenis van de scheikunde (ook van de farmacie)
- VIII. Geschiedenis van de aardwetenschappen
- VIIIA. Geschiedenis van de geografie en oceanologie
- VIIIB. Geschiedenis van de geologie
- IX. Geschiedenis van de biologische wetenschappen (met inbegrip van de fundamentele theorieën in de geneeskunde)
- IXA. Geschiedenis van de biologie
- IXB. Geschiedenis van de fundamentele theorieën in de geneeskunde
- X. Geschiedenis van de wetenschappen van de mens
- XI. Geschiedenis van de technologie
- XIA. Geschiedenis van de mijnbouw en metallurgie
- XIB. Geschiedenis van de mechanische constructies en het transport
- XIC. Geschiedenis van de radiotechniek en elektronica
- XIE. Geschiedenis van de mechanische constructie
- XII. Geschiedenis van de luchtvaart, raket en ruimte-wetenschap en technologie

Het is duidelijk, dat er, bij zo sterk uiteenlopende en ver uit elkaar liggende gebieden van wetenschaps-geschiedenis, van enige eenheid en samenhang in het congres nauwelijks sprake kon zijn. Uw gedelegeerden hebben zich dan ook beperkt tot IXB(enA).

Tijdens het congres werden verscheidene commissievergaderingen gehouden over bijzondere beleidsvragen, bij voorbeeld bibliografie,

documentatie, onderwijs. De tweede ondergetekende heeft enkele daarvan als toehoorder bijgewoond.

3. *Nederlandse deelnemers en hun voordrachten*

Er hadden zich een elftal Nederlandse deelnemers voor het congres opgegeven. Het merendeel heeft een wetenschappelijke voordracht gehouden, namelijk:

1. Prof. Dr. E.M. Bruins „*Computation in the old Babylonian period*“,
2. Dr. H.L.L. Busard: „*Die Quellen von Nicole Oresme*“;
3. Prof. Dr. G.A. Lindeboom: „*The impact of Descartes on 17th century medical thought in the Netherlands*“;
4. Dr. P. Smit: „*Ueber den Einfluss einiger deutschen Botaniker auf die Entwicklung der niederländischen Botanik*“;
5. Dr. H. A. Snelders: „*Point atomism in nineteenth century Germany*“,
6. Dr. J. W. van Spronsen: „*The specific heats of the elements as one of the pillars on which the periodic system of elements could be built*“;
7. Dr. D. A. Wittop Koning: „*Relations pharmaco-historiques entre la Russie et les Pays-Bas*“.

Voorts waren ingeschreven:

8. Mevrouw Dr. J. G. van Cittert-Eymers
9. Dr. St. Gradstein
10. J. Langeler, arts
11. Dr. A. M. Luyendijk-Elshout
12. Prof. Dr. F. Verdoorn

Prof. Verdoorn, die een voordracht had zullen houden over „*History of Science Institutions and their Universities*“, was verhinderd het congres bij te wonen, doch heeft deze door Dr. P. Smit doen voordragen, terwijl hij bovendien een missive over dit onderwerp gezonden had, welke in een congrescommissie in den brede is besproken.

4. *Hoofdthema*

Het congres had in vrij sterke mate een Russisch cachet. Niet alleen dat Russisch één der congres talen was, welke de meeste westerse deelnemers niet machtig waren, maar ook de namen en de titels van de voordrachten der Russische sprekers werden alle in cyrillische letters vermeld: simultaanvertalingen vonden slechts in enkele hoorzalen (z.g. colloquia) plaats. De Russen gingen zich aan langdurige, nauwelijks vertaalde, discussies te buiten en in onze sectie scheen het soms, alsof alle Russische hoogleraren in de medische historie gemobiliseerd waren voor de gedachtenwisseling.

Een Russisch cachet gaf aan het congres ook de grote rede, waarmede de president Prof. Dr. B. M. Kedrov het congres opende, en welke na afloop in groten getale onder de congresgangers verspreid was.

In deze goed doordachte rede, welke tot titel had "*History of Science and Principles of its Research*" en het hoofdthema aangaf, ontwikkelde Kedrov de stelling, dat de geschiedenis van de wetenschap niet alleen tot taak heeft het verleden te bestuderen om een beter inzicht in het heden te verkrijgen, maar ook om de toekomst der wetenschap te voorspellen.

Als belangrijkste elementen van zijn rede kwamen aldus twee stellingen naar voren:

- a. de geschiedenis van de wetenschappen verloopt als een samenhangend proces volgens vaste wetten;
- b. uit dit wetmatig stelsel kan een toekomstige ontwikkeling worden voorspeld.

In de discussies, die zich rondom dit thema telkens opnieuw afspeelden, bleek hoe deze stellingen op verschillende wijze werden benaderd door wat men gemakshalve het „Oostblok" en het „Westblok" zou kunnen noemen.

In grote lijnen kan worden vastgesteld, dat het Oostblok geneigd is dit wetmatige proces langs dialectisch-materialistische weg te analyseren en de toekomstige ontwikkeling langs dezelfde weg te voorspellen. Hieruit volgt, dat de aanpak van het wetenschapsbeleid volgens Marxistische beginselen dient te geschieden. Het Westblok is meer geneigd de studie van het wetmatig proces der ontwikkeling van de geschiedenis der wetenschap als onvoldoende ontsluitend te kwalificeren en het toekomstige wetenschapsbeleid meer pragmatisch aan te pakken. Beide partijen zijn het er over eens dat thans onvoldoende waarde gehecht wordt aan de historische ontwikkeling van de wetenschap in relatie tot de huidige problemen. Beide partijen erkennen dat de wetten van de ontwikkeling van de geschiedenis van de wetenschap nog onvoldoende bekend zijn. Het Oostblok benadrukt het belang van de revolutie, waar het uiteraard de revolutie van 1917 als belangrijkste mijlpaal beschouwt. Het Westblok zoekt het meer in milieu-oecologie, in het cultuurpatroon van de tijd in de ruimste zin, alsmede in sociale factoren.

Deze standpunten werden op voortreffelijke wijze uiteengezet: eerst, zoals gezegd, door Kedrov (USSR) in zijn openingsrede, en later door Holton (USA) in de slotzitting.

In alle secties moet deze ondertoon hebben doorgeklonken. In de sectie van de levenswetenschappen kwam dit tot uiting in de vele studies over de evolutie en de geschiedenis der geneeskunde in een zich snel veranderende maatschappij.

5. *Thema is sectie IXB, betreffende de geschiedenis van de fundamentele theorieën in de geneeskunde*

Wat deze sectie betreft, kan worden opgemerkt, dat er van een selectie van de onderwerpen nauwelijks sprake is geweest. Voordrachten over een nieuw geneesmiddel (L-dopa) of een verbeterd instrument

(gastroscoop) hoorden er o.i. niet thuis, al trachtte men er een historisch tintje aan te geven.

Teleurstellender was, dat de fundamentele theorieën in de geneeskunde, waarvoor deze sectie bestemd was en waarop de voordracht van de eerste ondergetekende dan ook betrekking had, verder eigenlijk niet aan de orde zijn geweest; vrijwel alle bijdragen handelen over, soms interessante, bijzonderheden: minder bekende figuren, relaties tussen geleerden en universiteiten, etc., maar de bedoelde fundamentele aspecten van het medisch denken in het verleden bleven buiten beschouwing.

6. *Wetenschap en onderwijsproblemen*

De grote problemen die ter sprake kwamen waren het hanteren van de huidige informatie-explosie en het onderwijsprobleem. De informatie-explosie poogt men aan te pakken door het bevorderen van goede bibliografieën en documentatie, waarbij naar mondiale eenheid gestreefd wordt. Dit geldt ook voor het vastleggen van instrumentenverzamelingen (Webster-project). Ook hier geldt mondiaal: gebrek aan geld.

Op een speciale bijeenkomst werden door tien sprekers uit verschillende landen de problemen van het onderwijs in de geschiedenis van de natuurwetenschappen besproken.

Het onderwijs in de geschiedenis der natuurwetenschappen wisselt van land tot land en universiteit tot universiteit. Toen Gerald Holton zijn stelling poneerde van „Every citizen should know about science, its achievements, its sources and its limits" was dit een samenvatting van menig idee dat tijdens dit congres naar voren was gebracht. Bijvoorbeeld het inschakelen van de televisie als medium, meer artikelen over de geschiedenis der natuurwetenschappen in populaire tijdschriften, boeken voor het onderwijs op middelbare scholen, tentoonstellingen, etc. Wat het wetenschappelijk onderwijs betreft, bleek dat het over de gehele wereld ontbreekt aan voldoende geschoolde historici op het gebied van de natuurwetenschappen. In de laatste decennia is het vak losgekoppeld van het basis-specialisme, waarvan de historicus is uitgegaan. Rusland (Figurovsky) pleitte in dit verband voor nascholingscursussen; aan sommige universiteiten in de USA vinden deze al plaats. Merkwaardigerwijze kwam de vraag naar deze nascholingscursussen in de USA nogal eens uit de hoek van de fysica en de chemie, in Europa en de USSR had men meer vraag uit de sectie der levenswetenschappen naar historische perspectieven.

7. *Contacten*

Uit contacten met geleerden uit het Oostblok bleek overduidelijk, dat er een grote behoefte is aan Engelse, Duitse of Franse literatuur over de ontwikkeling van het wetenschappelijk onderwijs in Nederland.

Bijvoorbeeld over de ontwikkeling van het geneeskundig onderwijs aan de Leidse Universiteit, momenteel in studie genomen door de Moskou Universiteit, ontbreekt de meest elementaire literatuur. Na de opstellen van G. C. B. Suringar (1860-70) (niet aanwezig in de Sovjet Unie) zijn er geen samenvattende boeken over dit onderwerp geschreven.

Het was ietwat beschamend voor de Nederlandse deelnemers om vast te moeten stellen, dat Duitse, Amerikaanse en Russische geleerden proberen aan te vullen, wat in Nederland met zijn belangrijke historie op het gebied van de geschiedenis der natuurwetenschappen, gedurende de laatste veertig jaar onbewerkt in de rijke archieven is blijven liggen.

Van belang voor de Nederlandse wetenschap waren verder de zogenaamde „wandelgang-contacten", waarbij Uw gedelegeerden benaderd werden met verzoeken om uitwisseling van gegevens. Dit betrof o. a. het verblijf van de Rus Laurentius in Utrecht in 1925. Deze medicus heeft in de Russische kranten reis-impresies over Nederland geschreven. Ook was er vraag naar brieven van Paul Ehrenfest en gegevens over Herman Kaau Boerhaave.

8. *Kepler symposium in Leningrad*

De tweede (Leidse) gedelegeerde heeft dit symposium, dat in aansluiting aan het congres te Moskou was belegd, gedeeltelijk bijgewoond, maar heeft voornamelijk van het bezoek aan Leningrad gebruik gemaakt voor eigen studie in het Lomonossov Museum. De ontvangst in dit museum door de directie was bijzonder hartelijk. Niet alleen was al het beschikbare materiaal vrijelijk toegankelijk (namelijk de collectie anatomische preparaten van Frederik Ruysch, in 1717 door Czaar Peter de Grote in Nederland aangekocht), maar ook kon men door gedachtenwisseling komen tot een initiatief voor meer informatie voor de Nederlandse wetenschap. Bovendien kan het Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen te Leiden een lijst van de in de Kirov Academie te Leningrad aanwezige brieven van de Nederlandse geleerde Petrus Camper tegemoet zien.

G. A. LINDEBOOM

A. M. LUYENDIJK-ELSHOUT

Oud Schrift

Het ontcijferen van vroeg schrift komt bij de bestudering der oorspronkelijke bronnen voor de geschiedenis der geneeskunde nogal eens voor. Dit oude schrift, met zijn vaak talrijke krullen, overdreven haken en afkortingen, geeft soms raadseltjes op, die, wanneer men eenmaal weet heeft van bepaalde kneepjes, toch wel opgelost kunnen worden zonder al te veel tijd te vergen.

De Vereniging voor amateur-archaeologen te Arnhem* had een cursus ontworpen voor haar leden, die bij voldoende deelname op enkele zaterdagdagen te Arnhem zou worden gehouden. Op het punt staande hierop te laten intekenen door enkele administratieve medewerksters van het Instituut, werd bekend, dat binnen de Faculteit der Letteren aan de Vrije Universiteit onder verantwoordelijkheid van de historicus Prof. Dr J. Roelink een serie colleges werd georganiseerd, welke voor bepaalde groepen studenten verplicht werd gesteld en door ons, op ons verzoek, mocht worden bijgewoond.

De lessen werden gegeven door Dr H. Bruch, leraar geschiedenis aan het 1ste Christelijk Lyceum te Haarlem.

Ons alfabet zou vermoedelijk afstammen van de Phœniciërs, en men neemt aan dat het via de Grieken met allerlei modificaties naar Rome kwam. Ongeveer in het begin onzer jaartelling bestond er een alfabet, dat vrij veel geleek op onze gedrukte hoofdletters, uitgezonderd de G, J, K, U, W, en Z. Geleidelijk werden hieraan uit het Grieks toegevoegd de k, x, y, en z; de G als variant op de C, de l werd gebruikt voor de J en de V diende ook als U. Dit alfabet werd tussen twee lijnen geschreven, zonder deze lijnen te overschrijden.

Allengs kwamen de zogenaamde cursieve schriften in gebruik, waarvan de stokken en lussen boven en onder de lijn uitkwamen. Zo ontstond omstreeks 800 de z.g. karolyngische minuskel, die veel overeenkomst vertoont met onze kleine letter. De W werd een verdubbeling van de V, die ook als een verdubbeling van de U aangetroffen werd.

In de 12de eeuw ging de gothische stijl invloed uitoefenen en aan het einde van de middeleeuwen is de ronde "carolina" veranderd in de geheel gebroken "fractura".

Na gedurende enige eeuwen vrijwel uitsluitend in kloosters en kerkelijke instellingen te zijn beoefend, komt het schrift meer en meer in gebruik voor andere doeleinden dan alleen religieuze, en zien we in de

* Stichting Contact van Gelderse oudheidkundige Verenigingen en Musea, Hogestraat 7 te Dieren.

17de eeuw het middeleeuws schrift vervangen worden door het humanistische. De vaak buitensporige krullen, tekens en verschillende schrijfwijzen voor dezelfde woorden en afkortingen, die voor ons het lezen zo moeilijk maken, worden achterwege gelaten en wij belanden in het meer zakelijke schrift van het heden.

Op 17 januari 1972 werd begonnen met een manuscript dat velen bekend zal zijn: Esmoreit en Lippijn.

Opklimmend in tijd kwamen vervolgens aan de beurt: een stuk uit een kroniek van heraut Beieren (de hertog van Beieren), waarin gewaagd wordt van " die burggrave heynric den bischop siin hoghe rechte nam der clesyen" en "anders veel onredeliken zaken"; een gedeelte waarin oorlogsgeweld wordt beschreven: "worden hare darmen uijt haer lijff ghescooten ende storten daer neder . . ."; een bijzonder aardig stukje uit 1573, waarin een soldaat beschuldigd wordt van het zingen van het Wilhelmus, en voor het gerecht wordt gedaagd: Pieter Heyndrixs Beusemaecker Poorter deser stede "seyt dat hy op githeren avont comende vuyt de oude kerck gesongen heeft een veers ofte twee van een Lyedeken beginnende Wilhelm van Nassouven ben ick van Duytsche bloet". "Schoudt en Schepenen" veroordelen de man "te bidden godt almachtigh ende die Justitie Vergiffenis. Condempneren hem voorts Inde costen zijnder gevanckenis welcke amende hy op sta voeten voldaan heeft".

Dan geraken we in wat meer vredelievende tijden met een "Vredevench aan Constantijn Huigens" van de hand van Joost van den Vondel, getekend "juste"; een "Claech Leidt" door P. C. Hooft, om te eindigen met een brief van Rembrandt, die "dese 2 stucken toesende die ick meen daat soo daanig bevonden werden dat syn Hoocheyt nu selfe my niet met min als dusent guldens voor ider toeleggen sal doch soo syn Hoocheyt dunkt dat syt niet en meecijteeren sal naer syn eygen believeen minder geeven my verlaetende op syn Hoocheyts kennis en discreesy".

Al met al een bijzonder gewaardeerde reeks lessen, welke met veel genoegen is gevolgd.

C. M. †. Kermer

Aanvulling op mijn Bibliografie van Boerhaave.

De bibliografie over Boerhaave, welke ik toevoegde aan mijn biografie: Herman Boerhaave. The Man and His Work, welke in 1968 bij Methuen te Londen het licht zag, is in de eerste maanden van dat jaar afgesloten.

Sindsdien zijn verschillende grotere en kleinere bijdragen over Nederlands beroemdste geneesheer verschenen, terwijl ik mij bovendien van enkele omissies bewust ben geworden.

Het lijkt mij daarom dienstig te dezer plaatse een aanvulling te bieden.

- Barnes, H. (1917/18). On Consultation with Boerhaave. Proc. Royal Soc. of Med. XI (session 1917/18), Suppl. section of Hist. of Med, p. 1.
- Belloni, Luigi (1971). Contributo all' epistolario Boerhaave - Morgagni. L'edizione delle Epistolae anatomicae duae Leida 1728 Physis (Firenze), XIII; facs. 1, 81 - 109.
- (1965). Leeuwenhoek, Boerhaave und Bleyswyk über Spermatozoën. Janus, LII, 193 - 217.
- Boeren, P. C. (1967). Herman Boerhaave met zijn vrouw naar Parijs in 1714. Leids Jaarboekje, 55-8.
- (1969). Nog eens over de Franse rentebrieven van het echtpaar Boerhaave. Leids Jaarboekje, 85-90.
- Boogaard, J. A. (1872). Toespraak bij de plechtige onthulling van het standbeeld van Boerhaave, op 26 juni 1872 gehouden. Ned. T. Geneesk., 2de reeks, 8, 353-65.
- Bloch, Max (1936). Unveröffentlichte Manuskripte von Boerhaave und Fahrenheits Briefe an Boerhaave. Archeion, XVIII, 184-5.
- Chaldecott, J. A. (1969). Cromwell Mortimer, F. R. S. (c. 1698-1752) and the invention of the metalline thermometer for measuring high temperatures. Notes and Records Royal Soc. London, 24, no 1, june 1969.
- Cherean, A. (1877). Un recueil de lettres de Boerhaave. Union Médic. Paris, 3, 5, 24, 581-6.
- Cohen, E. en W. A. F. Cohen- de Meester (1938). Teruggevonden manuscripten en briefwisselingen van Herman Boerhaave. Ned. T. Geneesk. 82, III, 4327-30.

- Elaut, L. (1969). Boerhaaviana uit 1668. Sci. Hist., XI, 89-90.
- Grendel, E. (1968). Verslag door een tijdgenoot van een consult bij Professor Boerhaave. Ned. T. Geneesk., 112, 42-4.
- Harig, Georg (1969). Boerhaaves Ansichten zur theoretischen Pharmakologie. In: Inmemoriam Hermann Boerhaave 1668-1738. ed. by W. Kaiser en Chr. Beierlein. Beiträge der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg 1969/2 (R. 10), Halle/S. 1969.
- Jay, F.W. (1898). A letter and the memories associated with it. Chicago. (brief van Boerhaave aan Tronchin).
- Kaiser, W. und H. Krosch (1968). Das wissenschaftliche Werk von Hermann Boerhaave im Spiegel Halescher Universitätschriften des 18. Jahrhunderts. Münch. Med. Woch., 110, 1950-60.
- Knight, J.G. (1933). The Chemical Studies of Herman Boerhaave 1668-1738. A dissertation presented for part II of the degree of Master of Science, in the University of London. (niet gedrukt).
- Kudlien, F. (1966). Agrippa und Boerhaave: Zwei Positionen im Ringen um die certitudo medicinae. Gesnerus, 23, 86-96.
- Leersum, E. C. van (1910). A couple of Letters of Gerard van Swieten on the "liquor Swietenii" and on the inoculation of small-pox. Janus, XV, 345-71. Met brief aan Dr J. F. Leempoel te Rotterdam, met facsimile. Van Leersum bespreekt ook Boerhaave's gebruik van kwik.
- Lefanu, W.R. (1934). Four letters from Boerhaave. Janus, XXXVIII, 70-6.
- Lindeboom, G. A. (1968a) Boerhaave and His Italian Correspondents Atti XXI Congresso Internazionale di Storia della Medicina 22-28 settembre 1968, Roma, pp. 476-88.
(1968 b). Herman Boerhaave (1668-1738). JAMA, 206, 2297-2301.
- (1969). Het lesrooster van het Aethnaeum te Harderwijk voor het zomerseizoen van het jaar 1646 en: Boerhaave in Harderwijk. Bijdragen en Mededelingen der Vereniging Gelre, LXIII, 99-102; 103-17.
- (1970 a). (ed.) Boerhaave and His Time, 174 pp. Brill, Leiden., met bijdragen van: F. R. L. Sassen, J. Dankmeijer, G. A. Lindeboom, L. Premuda, L. S. King, L. Belloni, A. M. Luyendijk-Elshout, B. P. M. Schulte, F. Greenaway, W. T. Stearn, E. Lesky, E. Hintzsche en Th. Roëll.

- Lindeboom, G. A. (1970 b). De mysterieuze glans van Boerhaave's naam. De Gids, 133, 211-9
- _____ (1970 c). Boerhaave's Concept of the Basic Structure of the Body. Clio Medica, 5, 203-8.
- _____ (1971). Barchusen and Boerhaave. Janus, LVII, 30-41.
- Meurs, G. J. van (1959). Herman Boerhaave. Voeding, 20, 2-9.
- Novak, Alfred (1971). Boerhaave: Three Chairs to Oblivion. Bioscience, 21, 479-82.
- Pettigren Th. J. (1839). Biograph Memoir of Herman Boerhaave. M. D., F. R. S. London.
- Sassen, F. L. R. and J. Dankmeijer (1968). Herman Boerhaave 1668-1968. Leidse voordrachten 48, 40 pp. Universitaire Pers, Leiden.
- Sassen: Het geestelijke klimaat te Leiden ten tijde van Boerhaave.
- Dankmeijer: Is Boerhaave's faam gerechtvaardigd ?.
- Scott, Wilson L. (1955). Sources of Boerhaave's Medical Lectures on Physics. An essay submitted to the Faculty of Philosophy of the Johns Hopkins University in confirmity with the requirement for the degree of Master of Arts. Baltimore (not printed).
- Smith, M. W. and L. S. King (1968). Description of Another Dreadful and Unusual Disease Drawn up by Herman Boerhaave, translated by M. W. Smith. With an Introductory Note by Lester S. King. J. Hist. Med., XXIII, 331-48.
- Sommé, C. (1851). Lettres inédites de Herman Boerhaave et G. van Swieten. Précédées de quelques reflexions. Ann. Soc. de Médecin d'Anvers, 665-82.
- Underwood, E. Ashworth (1968). Boerhaave after three hundred years. Brit. Med. J., 4, 820-5.
- _____ (1969). English-speaking Medical Students at Leyden. Nature, 221, 810-4.
- Wittop Koning, D. A. (1959). A Letter of Boerhaave to Ebenezer Gilchrist. Janus, XLVIII, 258-63.

G. A. L.

Boekbespreking

Edwin Clarke (editor). Modern Methods in the History of Medicine. 389 pp. The Athlone Press of the University of London, 1971. Prijs £ 5.50 net (Hollandse winkelprijs f 55,75)

In het voorwoord zet de "editor", Edwin Clarke, die verbonden is aan het 'Sub-Department of the History of Medicine' van 'University College London', de bedoeling van dit werk uiteen. Met de 17 voetnoten is die "preface" van enkele bladzijden een klein artikel op zich zelf. Men leert er uit, dat de gedachte aan de samenstelling en uitgave van een boek als dit omstreeks 1966 is opgekomen. Het plan kwam op om een overzicht te geven van de meer recente methoden en technieken, welke in de geschiedenis der geneeskunde kunnen worden gebruikt en een aanvulling betekenen van de traditionele wegen van de geneeskundige geschiedschrijving. Hiertoe heeft men de medewerking weten te verkrijgen van een aantal geleerden, die - behalve één: Prof. K. E. Rothschild - werkzaam zijn in Engeland of Amerika, en in een 21-tal bijdragen verschillende min of meer nieuwe wegen in de medische historiografie behandelen. Zie hier enkele dier besproken onderwerpen: "The case history method in the historiography of the medical sciences" (F. L. Holmes), "Editing and Translating a Galenic Text" (Phillip de Lacy), "A Classification Scheme for Library Material in the History of Medicine" (Edwin Clarke), "Diagnosis of Disease in the Past" (C. J. Hackett), "Statistical Methods applied to Ancient Medical Writings" (W. C. Wake), "Automation and the Control of Historical Sources: Problems and Possibilities" (John B. Blake) enzovoort.

Bijzonder geboeid was ik al dadelijk door de eerste bijdrage, die van de hand is van Owsei Temkin, "William H. Welch Professor of the History of Medicine", The Johns Hopkins University te Baltimore. Hij koos als onderwerp: The Historiography of Ideas in Medicine. Hierin wijst hij er allereerst op, dat het onjuist is om, zoals sommigen neigen te doen, de geschiedenis der geneeskunde te beschouwen als een historiografie van de ideeën. In zijn exclusiviteit is die gedachte onjuist, maar wel is de geschiedenis der denkbeelden een uitermate belangrijk aspekt. Hier verwijst Temkin naar de voorrede van Celsus tot het eerste van zijn vier boeken De re medicina, waarin hij ingaat op de stellingen van de drie medische secten zijner dagen: de dogmatici, empirici en methodici, en voorts, uit onze tijd, naar het werk van Lester King The Growth of medical Thought (254 pp., University of Chicago Press, Chicago 1963, 8°).

Terwijl Albrecht von Haller (1708-77) nog schreef van een

"iatrocentrisch" standpunt, en aan de ideeën geen eigen leven toekende, openbaarde zich de neiging daartoe wel in het begin van de negentiende eeuw in de zogenaamde Romantische geneeskunde.

De namen van Herder, Goethe, Fichte, Schelling en Hegel noemt Temkin als representanten van een intellectuele beweging, die, met een sterk gevoel voor de individualiteit van naties en perioden, in de geschiedenis innerlijke "genetische" krachten werkzaam zag gesteund door een idealistische metafysiek, waarin de idee en de ideeën natuur en geest verenigden. De idee is volgens Hegel de adaequate conceptie, datgene wat objectief waar is. De geschiedenis wordt "Begriffsgeschichte," want de idee is, volgens hem, in waarheid de gids van de naties en van de wereld, de geest leidt met zijn rationale en noodzakelijke wil de wereldgebeurtenissen.

Een "romantische" opvatting van de idee in de geschiedenis der geneeskunde koesterde C. A. Wunderlich (1815-77), die het vertoon van eruditie daarin als verouderd beschouwde, maar voor de geneeskundigen een confrontatie met het betrekkelijk recente verleden nuttig en nodig achtte. Het gaat hem om de genese van theorieën, en voorstellingen, die dikwijls gedachteloos worden aanvaard. De bijzonderheden uit het leven van beroemde mannen en verre tijden zijn van minder belang. Ideeën ontwikkelen zich analoog aan steeds hogere biologische soorten. In Frankrijk was J. E. Dezeimeris in de twintiger en dertiger jaren der negentiende eeuw de historiograaf van medische ideologieën. Ook hem gaat het om de oorsprong en ontwikkeling der grote gedachten. Hij onderscheidt een intrinsieke en een extrinsieke geschiedenis der wetenschap. Tegen deze achtergrond zou Virchow's opstel over "Morgagni und der anatomische Gedanke" een passende plaats vinden.

Terwijl vroeger de geschiedenis der geneeskunde schier uitsluitend door medici werd beoefend, waarvan slechts een enkeling zich geheel aan die taak kon wijden, is er na de eerste, doch vooral na de tweede wereldoorlog, geleidelijk een verandering in die toestand opgetreden. De medische historie begon ook belangstelling van niet-medici te trekken. Algemene historici begonnen er aandacht aan te besteden. Het exclusieve "iatrocentrische" karakter werd daardoor verzwakt. Men ging het medisch verleden en de daarin werkzame ideeën meer zien in het raam van tijd en omstandigheden. Sigerist schetste Harvey als een figuur uit de barok. De betrekking van de geschiedenis der geneeskunde tot die der kunst kreeg aandacht - overigens met alle gevaren van een „stilistische" (op de stijl van de tijd gerichte) benadering. Ook kreeg men oog voor de sociologische en politieke invloeden op de geneeskunst. Broussais' neiging om altijd gastro-enteritis te diagnosticeren hield verband met het zeer veelvuldig voorkomen van buiktyphus en dysenterie in de Napoleontische tijd.

Van belang is dus de inhoud van begrippen als ziekte, infectie, degeneratie, etc. Er ligt een gevaar in de veronderstelling dat culturen,

perioden, sociale klassen gesloten, zelfs middelpuntige eenheden ("self-centred entities") zijn, - een veronderstelling, die in de uiteindelijke analyse historische studies zinloos zouden kunnen maken.

Schrijvende over de geschiedenis van een begrip kan men de genetische benadering gebruiken, bij voorbeeld bij dat der ontsteking (waartoe Temkin veel heeft bijgedragen); in andere gevallen gaat het om begrip, waarmede tegenwoordig niet of nauwelijks meer gewerkt wordt, bij voorbeeld temperament (Grieks krasis, Arabisch mizāj). Om aan de wortel van een begrip te komen kan een etymologische afleiding misleidend zijn: het Engelse woord voor geneesheer: „physician is derived from physicus and refers to the natural philosopher, whereas the French médecin, derived from medicus, refers to the healer".

Hoe dan ook - volgens Temkin is de historiographie van de ideeën "an aspect rather than a branch" van de geschiedenis der geneeskunde.

Een belangrijke bijdrage, waarop nog even in het bijzonder moge worden gewezen, is de negende, waarin Maria Boas Hall schrijft over History of Science and History of Medicine. Mevrouw Marie Boas Hall is Reader (gelijkstaand met ons: lector) in de 'History of Science and Technology' aan het Imperial College te Londen.

Zij heeft een mooi boek over Robert Boyle on Natural Philosophy (Indiana University Press, Bloomington- London, 1966) op haar naam staan; met haar echtgenoot A. Rupert Hall geeft ze uit: The Correspondence of Henry Oldenburgh, die van 1633 tot 1677 eerste secretaris van de Royal Society te Londen was; onlangs is het zevende dikke deel verschenen.

Het is wel interessant te vernemen, welke indruk de geschiedenis der geneeskunde op de beoefenaren van de geschiedenis der natuurwetenschappen maakt, zoals die in de eerste zin van het artikel onder woorden wordt gebracht: "To the historian of science, history of medicine is a bewildering mixture of the familiar and the bizarre, of assimilable and alien facts, of the knowable and the unknowable." Het onderwerp is moeilijk te begrijpen door (grasped) buitenstaanders. Bovendien is er het oude - "and (in many cases) well-founded" - geloof, dat slechts een geoefend medicus zich aan de geschiedenis van zijn vak dient te wagen.

Intussen mag de beoefenaar van de geschiedenis der natuurwetenschap (men kan dat in het Engels veel korter zeggen: historian of science) kritisch een voltooid werkstuk beschouwen, en kan hij problemen en benaderingswijzen aanwijzen, die wellicht voor zijn collega voor de geneeskunde van belang kunnen zijn. De geschiedenis van de natuurwetenschap mag jonger zijn, ze heeft in het academische en intellectuele leven een vastere en blijvende plaats gevonden; ze is ook meer zelf-vertrouwend, zonder al te veel twijfel of zelf-analyse - een zelf-vertrouwen, dat de geschiedenis der geneeskunde, volgens Boas Hall

"at the moment patently lacks". Nog pas dertig jaar geleden was het juist andersom.

De grenzen tussen de geschiedenis van de natuurwetenschap en de geneeskunde zijn moeilijk scherp aan te geven. Op sommige gebieden uit het medisch verleden kan de "historian of science" zich ook bewegen, andere, zoals pathologie, diagnostiek en therapie, dient hij over te laten aan de medisch onderlegde historici. —

Het is intussen niet mijn bedoeling de studie op de voet te volgen. Ik heb er alleen op willen wijzen, dat ze verscheidene opmerkingen bevat, die ons, medisch-historici, het zicht op eigen werk, met al zijn beperkingen en tekortkomingen, kan verhelderen en onze blik kunnen verbreden.

Aan het slot haalt de geleerde auteur een woord van Collingwood aan, hetwelk inhoudt, dat belangwekkende en stimulerende historische antwoorden slechts gegeven kunnen worden in antwoord op belangwekkende en stimulerende vragen. "In the absence of these, history is merely past fact or fiction, rather than the recreation of a past that has made the present, as all historians must hope to make it."

Uit het bovenstaande moge hopelijk gebleken zijn, dat men hier volgens mijn inzicht te doen heeft met een boek, dat van groot belang is voor de medisch-historicus, die zich op het wezen, het doel, de methoden, de ontwikkeling en de toekomst van zijn vak wil bezinnen en zijn wetenschappelijke gezichtseinder wil verwijden. Het is inderdaad wat het bedoeld te zijn, uitdagend en inspirerend - wat mag men meer verlangen ?

L.

INHOUD

	pag.
J. V. Meininger. Medici in de vriendenkring van Spinoza (I)	44
G. A. Lindeboom en A. M. Luyendijk-Elshout. Rapport van het XIIIde internationale congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen gehouden van 18-24 augustus 1971 te Moskou	51
C.M.T. Kermer. Oud Schrift	57
G. A. Lindeboom. Aanvulling op Bibliografie van Boerhaave	59
Boekbespreking: Edwin Clarke (editor). <u>Modern Methods in the History of Medicine</u> (L.)	62